

Répászky Zoltán:
Képek a Mezőkövesd környékén élt szellemi nagyjaink életéből.
Részlet a *Bibliotheca Comeniana* XIII. kötetéből
Sárospatak, 2008.

Gárdonyi Géza

„Gárdonyi a tanítók tanítója volt.” (Móra László)

Ziegler-Gárdonyi Géza apja lakatosként, gépészként vándorolt szerte az országban. 5-6 éves volt a gyermek Géza, mikor Sályba kerültek. Éppen abba az uradalomba, melynek tulajdonosa az Eötvös család volt. Elemi iskoláit itt kezdte meg abban az iskolában, melyben most falutörténeti kiállítás látható. Ennek anyagát a falu híres szülötte, dr. Barsi Ernő rendezte, gyűjtötte, benne egy régi kis elemi iskolai terem is be van rendezve. Malyáta Ignác tanító úr tanította, akinek sírját a falu temetőjében ma is gondozzák a sályiak. Ott van eltemetve egy Ziegler gyerek is. Ennek az iskolának a falán igen kedves szövegű emléktábla örökítette meg a gyermek Gárdonyi néhány iskolás évét, híres íróvá fejlődését.

Gárdonyi Géza

Ebben tanulta a betűvetést
és itt fejlesztette lelki gyökereit
GÁRDONYI GÉZA
az Egri csillagok koszorús költője
az 1870/71 – 1872/73-as tanévben Malyáta
Ignác Tanítómester iskolájában.
Második bölcsőd volt e kis ház
Harmadik pedig az egri vár
S Bebek tornyáról Bükk-aljára süt
A glóriás fényű napsugár.
1926

Utcanév és az általános iskola neve örökítette meg emlékét.

Gárdonyi a Dunántúlon, Agárdpusztán született 1864-ben, s Egerben hunyt el 59 évesen 1922-ben. „Úgy ment el, mint a paraszthőse, Kevi Pál. Egyszerűen és bölcsen.”⁵ Egerben végezte el a tanítóképzőt, szerzett tanítói oklevelet. Répássy János és Malyáta Ignác mint pedagógus személyiség Gárdonyin keresztül vált híressé. Nyugodtan leírhatom, hogy nagyon sok egykori tanító hozzájuk hasonlóan dolgozott a néptanítók között. Az ő nevük egy lenne a sok között, de mivel Gárdonyi életében jelentős szerepet játszottak, így örökkévalóságot kaptak.

Répássy János paptanár Egerben volt Gárdonyi tanára. Később Alsóábrányban 20 évig volt plébános. Hernádnémetiben született 1844-ben. Főbb munkái, melyek jelentős részét Alsóábrányban írta: *Egyházi beszédeinek gyűjteménye*, *Bűnbánat szentsége*, *Iskola porából*, több iskolai tankönyv, számos vers. A kiválóan felkészült paptanárt talán túl kemény és szigorú pedagógiai magatartás jellemezte: Gárdonyit a tanítóképzőben irodalomból irgalmatlanul megbuktatta. Volt is Répássynak később némi lelkifurdalása, Gárdonyi azonban előregedett tanárát nagy tisztelettel támogatta írói munkáinak megjelentetésében, nyomorúságos helyzetének javításában. Az öreg Répássy is nagy tisztelettel nyilatkozott egykori diákjáról. Ezt üzenté Gárdonyi Gézának, mikor nem találta otthon: „Mondd meg fiam, itt járt az a szerencsétlen, aki őt megbuktatta magyarból. Életem legnagyobb gyalázata.”⁶ Gárdonyi temetésekor ezt írta: „Álmod legyen üdvös, régi jó diákom.” Répássy Jánosnak Bükkábrányban emléktáblát helyezek el:

⁵ Váth János: Gárdonyi Géza életrajza 1929. 24.

⁶ Gárdonyi József: Az élő Gárdonyi. A Répássy János című fejezetben.

Ezen a Plébánián buzgolkodott 1886-1906-ig
Foltin János régész utóda- a remete életű plébános és tudós író
RÉPÁSSY JÁNOS

Gárdonyi Géza egri irodalomprofesszora,
mint a nemzeti népoktatás bajnoka
(Itt egy lant rajza van)

„Szellemi kertjének ez volt sasfészke,
A muzsáit köszöntötte ablakán,
S dicsőségét zengik „Hárfahurjai,
Az ábrányi virágos kálvárián...”

Malyáta Ignác volt Sályban Gárdonyi első tanítója, aki előzőleg két éven át Bogácson segédtanítóskodott. A sályi ősi iskola falán levő tábla szerint az első három osztályban volt az ő tanítványa. 1921-ben a *Mezőkövesd és Vidéke* című lapnak az egri remetét felkereső tudósítója – Tóth Kálmán – ezt hallotta erről: „*Sályban három évig jártam iskolába... Ebben tanító Malyáta Ignác igen szerény, elhanyagolt körülmények között nemes, néptanítói szível tanította tanítványait.*” Barsi Ernő azt írta róla: „A legnagyobb hatást az egyéniségéből sugárzó szeretet gyakorolta a kis tanítványaira. ... „a nemes szeretet virágzott ki tanítványaiban és ez teljesedett ki naggyá tanítványa pedagógiai munkájában.” „Gyermekkori emlékeim” című könyvében Gárdonyi sokat ír a kis falusi iskoláról, amelyről az egykori osztálytársak Barsi Ernőnek így nyilatkoztak idős fejjel: „Olyan volt, mint egy falusi ház, csak épp fazsindely fedte”. Gárdonyi írta, mondta: „Benne mindössze két pad volt. Egyik a fiúké, a másik a lányoké. Kabátos magam voltam”. Azt is írja, hogy „alacsony szoba, kis ablakok, földes terem”.

Különös melegséggel emlékezett meg *Az én falumban* Sályról. Itt tanulta a betűvetést, a visszaemlékezéseiben itt nyílik ki a lelke a legjobban a falusi élet iránt. Úgy látszik, ennek a kis falunak csendjében, egyszerű világában, virágos rétjein és apró, zsuppfedeles házai között volt igazán otthon. Ezt igazolja a következő sora is: „*Az iskolának az ablakai oly alacsonyak voltak, hogy az utcán hancúrozó kutyák bedugták rajta a fejüket.*” Hát nem idilli hangulat? Gárdonyi ebben a faluban találkozott először a magyar néppel. Számos regényalakja itt élt, róluk vett példát. Maga sorolta fel őket a már említett újságban;⁷ a *Falusi verebek*, a *Bor*, az *Annuska* című színdarabjai mellett Göre Gábor alakja is idesorolható. A *Gyermekkori emlékeim* és *Az én falum* számos története ide vezet vissza. A tudósítói kérdésére így mondta ezt: „Gyermekkori legkedvesebb emlékeim Sályból vannak, tehát nem fantázia”. Néhány osztálytársa nevét is emlegette, így pl. Krokos Lajosét, akit ké-

⁷ „*Gárdonyi rólunk*”. *Mezőkövesd és Vidéke*, 1921. 37-38-39. szám.

sőbb meg is keresett a faluban, írja Barsi Ernő.⁸ 1921-ben átutazott Mezőkövesden, s Tóth Kálmántól érdeklődött, hogy milyen a város kulturális, irodalmi élete, és azt üzentte a kövesdieknek: „*Ne tegyenek mást, kövessék a helyes irányt, mert így jutunk a rendes kerékvágásba. Csak a magyar irodalmat pártolják!*” Hallott dr. Kémenes Antal főgimnáziumi tanár kutatásairól, melyet a titokzatos síremlék hieroglifáinak megfejtésén végzett.

Egy év múlva Gárdonyi nekrológját olvashatjuk újságunkban:⁹ „Gárdonyi Géza irodalmunk már klasszikus alakja visszaadta nemes lelkét a Mindenhatónak! ... Nevén és a kereszten kívül csak e három szó fog állni: Csak a teste! ... Örökké élni fog közöttünk remekműveiben, melyek a magyar nemzeti irodalomnak legnemesebb gyöngyei.” S valóban Gárdonyinak csak a teste halt meg. Remekműveiből annyi élet ragyog ki, hogy nemcsak halála után, de a messze jövőben is világít azok számára, akiknek szavát meg tudja illetni az igazi érzés – írta ezt Benedek Vince 1936-ban. A jövőbe látott!

Van még egy Kövesddel, a matyósággal kapcsolatos emlékünk. 1896-ban volt a millenniumi megemlékezés, melynek fényében ragyogott az ország. Elkészült a Feszty-körkép a honfoglalásról. Utána javasolta Gárdonyi Fesztyéknek 1896. augusztus 27-én, hogy rendezzenek egy előképet a Hadúr áldozatának emlékére. Ezen felvonulnának a kunok, csikósok, székelyek, matyók stb. a színpompás népviseletükben. Honnan ismerte a matyó népművészetet, népviseletet? Bizonyára a Millenniumi Kiállításán megjelent nagyszámú matyó ember láttán. Sajnos, ez nem valósult eztán meg. Erről írt fia „Az élő Gárdonyi” című könyvének a „Táltosok a Vérmezőn” című fejezetében. 25 év telt el azután, ekkor kereste fel a Xenophon álnéven publikáló Tóth Kálmán és készítette vele az interjút.

1923-ban ismét megjelent Gárdonyi szellemisége Mezőnagymihályon. Augusztus 23-án a Gárdonyi Géza Emlékbizottság összejevetelt rendezett e kis faluban a tanítógyűlés és a kultúrest keretében. Délborsodi tanítókat hívtak össze, Mezőkövesdről is többen elmentek oda. Ebben a Tanítóegyesület igen aktív mozgósító volt. A Gárdonyi Géza Emlékbizottság elnöke a névadójuk szellemiségének megfelelően nagy tisztelettel beszélt a magyar tanítóságról, Gárdonyi nagyságáról. A Gárdonyi Géza Emlékbizottság átalakult később Gárdonyi Géza Társasággá.

⁸ Matyóföld, 1976-78. 74-79.

⁹ Mezőkövesd és Vidéke, 1922. okt. 30.

Gárdonyi Géának a XIX. század végén és a XX. század első két évtizedében Mezőkövesden tanító Schimmer József igazgató-tanító osztálytársa és barátja volt. Erről fia – Schimmer László – szólt a visszaemlékezésében.¹⁰ A nála levő Gárdonyi-leveleket, melyeket édesapjának a hagyatékából örökölt meg, már átadta a Gárdonyi Géza Emlékház dokumentumtárának. Emlékezete szerint mintegy 60 eredeti Gárdonyi-levelelről van szó. Csak feltételezem, fiának közlése szerint, hogy elég sok iskolai élettel kapcsolatos információ is volt ezekben a levelekben. Bizonyára ezeket is felhasználta az iskola gyermekekről szóló írásaiban. A két jó barát egy év különbséggel távozott az élők világából. (Schimmer 1921, Gárdonyi 1922). Schimmer József hosszú évekig volt tudósítója és vezércikkírója a Mezőkövesd és Vidéke c. újságnak, így a barátságot e közös tulajdonságuk csak elmélyíthette.

A sályi emlékei segítették Gárdonyi Géát a novelláiban leírt természeti képek hű visszaadásában. Ezzel a növényekről, állatokról szóló írásai nemcsak jó megfigyelőképességét igazolják, hanem természetrajzi tudását is. Végül meg kell említeni Gárdonyi Géza zenei tehetségét. Erre utal Barsi Ernő, aki *Muzsikáló Gárdonyi* címmel írt igen fejlett zenei képességeiről. Szólt arról is, hogy Gárdonyi írta és zenésítette meg a *Fel nagy öröme* című híres karácsonyi népéneket. Ezt erősítette meg a Mezőkövesdi Királyi Katolikus Szent László Gimnáziumban az 1930-as években tanító dr. Sándor István tanár, neves néprajzkutató:¹¹ „Balázs Ferencnek az 1890-es évektől működő mezőkövesdi nyomdája számos vallásos ponyvafüzetet adott ki, így a kömlői Szécsi Ignáctól, a jászladányi Orosz Istvántól. Ponyvára került kiadásban Gárdonyi általánosan ismert karácsonyi éneke is: «Fel nagy öröme, ma született» már az 1900-as években.”¹²

¹⁰ Iskolatörténeti Gyűjtemény hangtára.

¹¹ Ethnographia, 1993.

¹² További felhasznált irodalom: *Gárdonyi Géza*: Lämpás. Kisregény. - Kiss Gyula, Matyóföld 1959. 96. - *Dr. Barsi Ernő*: Sályi monográfiája. 1972. 22-23. - *Kápolnai Iván – Szlovák Sándor*: Országgyűlési képviselőválasztások és képviselők a mezőkövesdi térségben. 1991. 17-18. - *Hajdu Imre*: Irodalmi barangolások. 1991. 46., 132., 15. - Megyei pedagógiai körkép. Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet, 1997. 37. - *Barsi Ernő*: A sályi iskola hatása Gárdonyi Gézára (kézirat). - *Barsi Ernő*: Eötvös József sályi évei. 1991. - *Benedek Vince*: Szemkőzt a „nagy magyar álmódzóval” az egi otthonában. Kézirat, 1938. - Köszönöm az anyaggyűjtéshez nyújtott segítséget: Ács László iskolaigazgatónak (Gelej), dr. Benke György ny. lelkésznek (Bogács), Gordos Attila lelkésznek (Egerlövő), Kiss Lászlónak, a Kistérségi Társulás vezetőjének (Mezőkövesd), Dudás László ny. polgármesternek (Bükkábrány), a Mezőkövesdi Városi Könyvtár dolgozóinak, Tóth Béla ny. iskolaigazgatónak (Mezőnagymihály), dr. Barsi Ernő ny. főiskolai tanárnak (Győr-Sály), Simonyi Ágnesnek, az Iskolatörténeti Gyűjtemény vezetőjének.